

RECENZE A REFERÁTY

Teodor Münz: Baruch Benedictus Spinoza (1632–1677). Bratislava 1977, 149 s.

Pro tento první ucelený marxistický obraz Spinozovy filozofie ve slovenské i české literatuře byl přední slovenský historik filozofie Teodor Münz výborně připraven svými předchozími pracemi – svými analýzami osvícenského myšlení, pozoruhodnou monografií o Feuerbachovi a četnými dílčími vhledy do dějin ateismu panteisticky prezentovaného, avšak také – jak je patrné z práce – pečlivým zvládnutím Spinozových textů a širokým rozhledem po sekundární spinozovské literatuře, včetně marxistické. To mu umožnilo podat svůj obraz Spinozova myšlení maximálně zasvěceně, s vyznačením hlavních problémů díla a jeho interpretace i jeho širších souvislostí a významů. Po stručném zasazení Spinozovy osobnosti do historických okolností (Kacíř a světec, s. 11–28) líčí genezi a celkový obrys Spinozova systému (Cesta k bohu-přírode, s. 29–52), poté Spinozovu ontologii (Boh čiže příroda, s. 53–74), jeho kritické pojetí náboženství (Boh Abraháma, Izáka, Jakuba a boh filozofov, s. 75–92), jeho názory antropologické, psychologické a etické (Od otroctva k slobode, s. 92–108), politické (Od vlády jedného k vládě všechých, s. 109–121), aby **nakonec** (pod názvem Po tristo rokoch, s. 122–132) ještě souhrnně zvážil hodnotu a aktuálnost Spinozova odkazu. Münz dospívá k závěru, že „Spinoza je jedním z anticipátorov našho vývojového stupňa“ a že „marxizmus sa môže k nemu hlásiť ako k veľkému predchodcovi mnohých svojích idejí“ (s. 123), třebaže si je vědom rozpornosti Spinozova díla. Celá práce je velmi sympatická právě svým úsilím o komplexní, historický pohled, který Spinozu v ničem nemodernizuje a nezjednodušuje (viz např. analýza Spinozova vztahu k materialismu) a diferencovaně rýsuje klady i historické omezenosti Spinozova díla. V tom je také vysoká podnětnost Münzova spisu v rovině metodologické (nemluvě o velmi četných věcných podnětech pro dějiny filozofie i ateismu a pro systematickou práci v marxistické filozofii). Spis je napsán svěžím způsobem a třebaže v ničem neslevuje z vysoké úrovně odborné, myslí i na širší čtenářské okruhy.

Jiří Cetil

Dialektika a systémový přístup (red.: Z. Javůrek, J. Zeman). Nakladatelství Svoboda, Praha 1979, 305 s.

Třicátý svazek edice Filozofie a současnost obrací pozornost na jeden z klíčových problémů ve vztazích mezi marxisticko-leninskou filozofií a současnou vědou – na poměr marxistické dialektiky k systémovým přístupům, uplatňovaným dnes ve všech speciálních vědách a současně sloužícím jako podklad k výstavbě obecných teorií systému. Sborník, který uspořádali Z. Javůrek (autor úvodní studie) a J. Zeman, vzešel ze spolupráce Ústavu pro filozofii a sociologii ČSAV, Filozofického ústavu AV SSSR a Ústředního filozofického ústavu AV NDR; sdružuje studie širokého okruhu sovětských (I. V. Blauberg, V. G. Afanasjev, A. D. Ursul, V. N. Sadovskij,

V. S. Tuchtin), německých (H. Hörz, H. Laitko, U. Röseberg, C. Warnkeová) a českých autorů (Z. Javůrek, J. Zelený, J. Stachová, J. Puršová, I. Zapletal, P. Horák). Sborník chce složitou problematiku filozofických problémů systémových výzkumů zprostředkovat širšímu okruhu čtenářů, podat určitý přehled stanovisek jednotlivých autorů, a tím také informovat o stavu diskuse. Z hlediska souhrnné recenze a s přihlédnutím k šíři problematiky a množství autorů považujeme za účelné nikoli vyhledávat a specifikovat rozdílná stanoviska, nýbrž naopak shrnout ty body a tematické okruhy, jež autory spojují.

1. Filozofická problematika systémových výzkumů — jež se bouřlivě rozvíjejí jednak v důsledku vnitřního rozvoje poznání (rozvoj speciálních věd, procesy integrace a diferenciací věd, interdisciplinární problémy, formování obecně vědních přístupů), jednak pod tlakem požadavků praxe (vědeckotechnická revoluce, nároky na komplexní řízení složitých sociálních procesů apod.) — klade do popředí nutnost dále rozvíjet a propracovávat základní otázky materialistické dialektiky jako jádra marxisticko-leninské filozofie. Zvláště naléhavé na to upozorňují ve svých příspěvcích J. Zelený („Dialektika a systémové myšlení“) a I. V. Blaubeerg („Systémový přístup a dialektický materialismus“). V té souvislosti připomíná A. D. Ursul („Obecně vědní status a funkce systémového přístupu“), že probíhá proces „dialektizace soudobé vědy“, proces uvědomělý nebo živelný, jež lze nazvat „dialektickým hnutím“, probíhající ovšem na rozmanitých úrovních — filozofické, obecně vědní a speciálně vědní.

2. „Principy systémového přístupu k výzkumu složitých, vyvíjejících se objektů organicky patří marxismu-leninismu a k jeho největšímu přínosu k rozvoji poznání“ (Blaubeerg, s. 51); zejména se připomínají Marxovy a Engelsovy rozborly kapitalistické společensko-ekonomické formace a rozpracování vědeckých principů analýzy společnosti a dějin vůbec, dále pak celostní přístup V. I. Lenina ke zkoumaným jevům a jeho příklad kombinovaného využívání strukturálních a genetických metod. Vzrůstá proto aktuální význam historickofilozofického studia prací klasiků marxismu-leninismu, jejich předchůdců, dějin vědy (J. Zelený v uvedené studii; C. Warnkeová, „Totalita“ a „systém“ v teoriích Hegela, Marxe a Luhmanna“; často se též odkazuje na monografii V. P. Kuzmina, „Principy sistémnosti v teorii i metodologii K. Marksa“, Moskva 1978).

3. Od doby zakladatelů marxismu-leninismu došlo však k pronikavým změnám, ke vzniku nových obecně vědních fenomenů. Jedním z projevů tohoto „obecně vědního hnutí“ je systémový přístup (Ursul); „je to nový obecně vědní směr, který vznikl v druhé polovině 20. století“ (Blaubeerg, s. 54). Přitom je to směr velmi členitý, má mnoho podob a úrovní. Např. I. Zapletal („K problematice výzkumu metodologie systémového přístupu“) dělí systémové přístupy do dvou základních skupin, na směr obecně metodologický (např. L. von Bertalanffy, I. V. Blaubeerg) a směr operačně konstruktivní (např. M. D. Mesarovič).

4. Rozmanitost rovin zkoumání implikuje rozdíly mezi filozofickým a obecně vědním přístupem; zároveň se však specifikují vazebnosti mezi nimi, při čemž filozofický přístup není subsumovatelný přístupem systémovým. Tak např. Blaubeerg rozlišuje tři vrstvy systémového přístupu jako metodologického směru: „Za prvé, je to vrstva vlastní metodologie, v jejímž rámci se formulují nejdůležitější principy vědeckého poznání a rozpracovává se odpovídající jim metodika a technika výzkumu. Tato vrstva zcela patří do vědecké oblasti. Za druhé, je to vrstva filozofické reflexe, v níž se projevuje nutnost uvědomit si podmínky a hranice aplikace dané metodologie. Tato vrstva však současně obsahuje možnost neoprávněných spekulací a vytváření nedozrálých filozofických „systémů“. Za třetí, je to vrstva ideologické nadstavby, která může vzniknout na základě neoprávněné filozofické konceptualizace metodologických konstrukcí. Tato vrstva je již mimo rámec vědy“ (s. 63). Distinkcemi různých rovin systémového zkoumání se zabývá rovněž J. Stachová („K otázkám vztahu speciálně vědních, obecně vědních a filozofických pojmů a kategorií“).

Marxisticko-leninské pojetí systémových výzkumů odmítá neoprávněné rozšiřování platnosti obecně vědních principů za hranice jejich platnosti, tj. pokusy o nahrazování filozofické reflexe obecně vědní teorií anebo o konstrukci „nové“ systémové „filozofie“, kladené do protikladu k marxistické filozofii.

5. Z tohoto hlediska poukazuje se na nutnost kritické analýzy nemarxistických teorií (např. ve studii P. Horáka, „Nominalistické pojetí struktury u C. Lévi-Strausse“), na principiální rozdíly v teoreticko-metodologické a světonázorové interpretaci těchto poznatků (např. J. Puršová, „Pojetí systému v soudobé vědě“; H. Hörz,

„Dialektický determinismus a obecná teorie systémů“; N. Laitko, „Věda o vědě a systémový přístup“), na neopomenutelnou úlohu „ontopraxeologického“ (Zelený) a historicko-genetického přístupu (např. V. N. Sadovskij, „Obecná teorie systémů a systémové metody analýzy vědeckého poznání“), na fakt, že nutno mít na zřeteli zásadní rozdíly v teoretických, praktických a ideologických pohledech na tuto problematiku (Javůrek, Zelený, Stachová, Warnkeová aj.).

Mnoho podnětů obsahují v tomto rámci také další studie, zaměřené na specifické aspekty systémových přístupů v určitých oblastech vědeckého poznání (V. G. Afanasjev, „Otázky systémového přístupu v sociálním poznání“; V. S. Tuchtin, „Systémový výzkum a matematické modelování“; U. Röseberg, „Zákon a struktura ve fyzice“).

Sborník takto podává alespoň rámcový obraz o současném stavu marxisticko-leninského bádání v této oblasti. Je podnětný, věcný, kritický. Cenným doplňkem, zejména pro předpokládaný okruh čtenářů, je také bibliografie knižních a časopiseckých publikací, sborníků a periodik.

Jiří Gabriel

V. M. Lejbin: *Psychoanalýza i filosofija neofrejdizma*, Izd. pol. lit., Moskva 1977, 246 s.

Tento titul vyšel v řadě *Socialnyj progress i buržuaznaja filosofija* jako svazek věnovaný filozofii psychoanalýzy jakožto jednomu z proudů filozofické antropologie. Kniha chce být pokusem o marxistický výklad a kritickou analýzu teoretických základů jak klasické, freudovské psychoanalýzy, tak jejich různých modifikací, včetně nejnovějších, „tak jak se rozšířily v USA“ (s. 20). Autor chce určit místo psychoanalýzy v rámci buržoazní filozofie 20. stol. a soustředit se přitom na filozofickou problematiku osobnosti, kultury a společnosti. Záměrně opomíjí otázky vztahující se k medicíně, fyziologii a psychiatrii. Kromě úvodní a závěrečné kapitoly má práce tři hlavní oddíly, z nichž první je věnována psychoanalýze S. *Freuda* a freudismu, druhá prvním kontroverzím psychoanalýzy (*Jung, Adler, Reich*) a třetí filozofii neofreudismu (*Horneyová, Sullivan, Fromm*).

Výběr literatury, o kterou se Lejbin opírá, nespňuje celkem jeho slib, sledovat psychoanalytický proud až do nejnovější doby. I když ojedinělé odkazy jeho práce se vztahují k nejnovější literatuře, zvolil si jako reprezentanty psychoanalýzy autory, kteří (až na jedinou výjimku E. *Fromma*) zemřeli nejpozději už 16 let před vydáním jeho práce, tj. v roce 1961. V téže roce 1961 ostatně vyšla i kniha J. A. C. *Browna Freud and the Post-Freudians* (Baltimore 1961), která se už opírala o týž reprezentativní výběr autorů, který předkládá Lejbin; nebyla to ovšem práce ani filozofická ani marxistická. I když někteří z uvedených autorů se pouští na pole filozofie, antropologie a jiných společenských věd, jde přece jen vesměs o odborné psychiatrie. (Jedině *Fromm* se stává *převážně* filozofem.) Lejbinovo zaměření na filozofické problémy osobnosti, kultury a společnosti by bylo vyžadovalo, věnovat větší pozornost psychoanalytickým pracím filozofů a sociálních vědců. Z těch si však Lejbin všimá poněkud zevrubněji jenom H. *Marcuseho*, některé jiné uvádí jenom jménem.

První kapitola knihy pojednává o teoretických principech *freudovské* psychoanalýzy: jejích filozofických a přírodovědeckých předpokladech, jejím pojetí lidské psychiky a dynamiky jejího fungování. Autor konstatoje, že se *Freudovi* podařilo „obnažit konfliktní situace, dramatictost a rozštěpenost vědomí osobnosti v buržoazní civilizaci“, že však „ve svých teoretických vývodech neoprávněně toto rozštěpení absolutizoval“, přeměnil rozpory mezi vědomím a nevědomými pudy „v tragédii, která se rozvíjí věčně v duši každého člověka a určuje osud jak jednotlivé osobnosti, tak celého lidstva“ (s. 59). Problematiku freudismu jako světového názoru demonstuje Lejbin na polích filozofie dějin a kultury, náboženství a umění. Zdůrazňuje přitom zvláště, že *Freud* „filozofii nejen znal, nýbrž že se ve svých teoriích také o ideje filozofů opíral“ (s. 60), a to navzdory svým občasným protifilozofickým prohlášením. Zakladatel psychoanalýzy se Lejbinovi jeví jako skeptik, který vyjadřuje naději i pochybnosti, přesvědčenost o vítězství rozumu i opatrnost v předvídaní možnosti dalšího vývoje kultury (s. 74).

Při souhrnném ohodnocení se Lejbin snaží o spravedlivé ocenění silných i slabých stránek *Freudova* díla. K silným stránkám počítá *Freudovu* kritickou zaměřenost, jeho úsilí o empiricko-vědecké podložení teorie o podstatě člověka, která byla jen předmětem spekulací, jeho odhalení příčin a podmínek vzniku neuróz, jeho vymezení